

ÖLÜM VERİLERİNİ MEZARLIKLARDAN OKUMAK

Hazırlayan: Didem Danış

İnsan hayatının kaçınılmaz sonu olan ölüm, çeşitli ritüelleri ve pratikleriyle toplumsal hayatın farklı veçhelerine dair ipuçları barındırır. Demografik bir olgu olan ölümlerin toplumsal ve mekânsal sonuçlarından bir kısmı mezarlıklarda gözlenebilir. Ancak sosyal bilimciler için zengin bir malzeme sunan bu konu ne yazık ki Türkiye’de henüz yeterince incelenmiş değil. Mezarlıkları “güncel demografik dinamiklerin canlı kaynakları” olarak tanımlayan Fransız sosyal bilimci Jean François Pérouse’a göre, “mezarlıklar yalnızca ‘sakinlerinin’ hayatlarından değil, ilk bakışta göremeyeceğimiz başka pek çok şeyden de ‘bahseder’. Mezar taşları bazen ölmüşlerin geldikleri yerler (ülke, şehir, köy) bazen İstanbul’a gelişlerine kadar izledikleri yol hakkında değerli bilgi kaynaklarıdır”.¹

¹ Jean François Pérouse, 2011, İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek, İletişim Yay. İstanbul, ss.231-246

Hazırlıkları sürmekte olan MEBİS (Mezarlık Bilgi Sistemi) İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin geliştirdiği projelerden biri olarak mezarlıklar üzerine araştırma yapmak isteyen sosyal bilimciler için önemli bir kaynak olmayı vaat ediyor. Kurulmakta olan bu veri tabanı vefat eden kişilerin ölüm sebepleri, yaşları, memleketleri ve kadın-erkek oranları gibi değişik istatistiksel bilgiler sunan kıymetli bir kaynak olacak. Ancak şimdilik, sadece belediyelerden bu konuda kısmi bilgi alınabiliyor. İBB Mezarlıklar Müdürlüğü'nün internet sitesindeki açıklamalara göre, İstanbul'da toplam alanı 8 milyon metre kareyi bulan 320 mezarlık bulunmakta. Bunların 255'i Müslüman, 65'i ise gayri Müslimlere ait mezarlıklar.² 2008 yılında basında çıkan haberlere göre günde ortalama 150-200 defin işlemi yapılmakta olan kentte en büyük sorunlardan biri mezarlıklarda yer kalmamış olması. Belediye yetkilileri, İstanbul mezarlıklarındaki doluluk oranının %90 civarında olduğunu, özellikle şehir merkezindeki Topkapı, Eyüp, Edirnekapı, Aşiyan mezarlıklarının % 98-99 oranında dolduğunu ve bunun da ciddi bir mezarlık sorunu yarattığını dile getiriyorlar.³

Belediye yetkililerine göre kent merkezindeki Zincirlikuyu ve Karacaahmet mezarlıkları neredeyse tamamen dolmuş olmasına rağmen, “varlıklı ve sosyal çevresi iyi olan aileler özellikle bu mezarlıkları tercih ediyorlar”. Bir statü göstergesi olarak tanınmış ve merkezi konumdaki mezarlıklara gömülme isteği büyük kentlerde mezarlıklar üzerinden ikinci el satışlara ve emlak spekülasyonuna da neden oluyor. Ancak mezar yeri piyasasındaki bu hareketlilik sadece İstanbul'a has değil. Adana Haber gazetesinde yer alan bir habere göre 12 metrekarelik dört kişilik mezarlık 2011 yazında 25 bin TL'ye satışa çıkarılmıştı.⁴ Mezarlıkların dolmasıyla astronomik fiyatlara yükselen “sahibinden satılık” mezar yerleri haberde de belirtildiği üzere “dünyada mekân ahirette iman” sözünü tersyüz etse de, sosyologlar için çok verimli bir araştırma sahasının kapılarını açıyor. Ölüm konusuyla bağlantılı olarak mezarlıklar, nüfus sosyologlarına mevcut toplumsal tabakalaşma biçimlerini ve statü mücadelesini gözleme imkânı da veriyor.

Mezarlıklarla ilgili az sayıdaki eserden biri İlber Ortaylı'nın 1983 yılında Milliyet gazetesinde yayınlanmış olan “Dünden Bugüne Mezarlıklar” başlıklı kısa makalesidir.⁵ Mezarlıkları “bir toplumun uygarlık düzeyini gösteren yerler” olarak tanımlayan Ortaylı, toplumun değişmesiyle ölüme karşı takınılan tavır ve mezarlık kültürünün de değiştiğine dikkat çekiyor.

“Eski toplumumuzun insanı ölüm olayına, onu geciktirip kaçarak değil, sıcak bir dostlukla kucaklayıp yanına alarak direnir. İstanbul, Bursa, Edirne gibi Osmanlı kentlerinde bazen geniş alanlarda, bazen mahalle aralarındaki mescitlerin etrafında mezarlıklar yer alır. Akdeniz coğrafyasının ölümsüz, soylu ağacı servilerin ve eğrelti otlarının arasında her biri bir üslup

² <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/SubSites/CenazeHizmetleri/Pages/istanbulMezarliklari.aspx>

³ “İstanbul'un gözde mezarlıkları doldu” Milliyet, 30 Mart 2008, <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=511184&ver=39>

⁴ “Ahirette mekân dünyadan pahalı”, Adana Haber Gazetesi, 14.07. 2011 <http://www.adanahabergazetesi.com.tr/haber.php?id=17766>

⁵ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 27-29.

harikası olan mezar taşları, dışarıdaki hayatla bir bütünlük içindedir. Ölen bir kadın, hele genç bir lohusa ise çiçeklerle süslenen gelin başlı bir mezartaşı, kaleler fetheden bir vezirin kallavi (sadrazam kavuğu) oturtulmuş mütevazı mezar taşının yanındadır. Onun yanındaki sarıklı bir mezar taşı, ilmiyye sınıfından önde gelen bir efendindir. ‘Huv’el baki – kalıcı olan sadece O (Allah’tır) ... ruhuna Fatiha’. İki arşınlık mezarın üstünde mermerin ve ölümün soğukluğunu unutturacak sıcaklıkta bir hüsn-ü hatla (güzel yazı) kazılmış Fatiha ve taş üzerinde ölenin sınıfı ve mesleğiyle ilgili bir alamet ve bir serpuş, bir kavuk... Mezar taşlarının içinde öyle iddialısı, anıtsal olanı da yoktur. Ölüm tevazu ve olağanlıkla benimsenmiştir. Bazen mizahın sıcaklığı da üste gelir; ‘Kadın dırdırından vefat eden ... Efendi’ gibi bir ibareye Eyüp’te rastlarsınız.

Ölümler Osmanlı kentinde dirilerle beraber yaşamaya devam ederler. Küçük mahalle mezarlığının yanı başında çocuklar her gün neşeli çığlıklarla oynar; ötede bir bakkal günlük alışverişle uğraşırken, mescidin yanındaki mahalle mektebinden taşan çocukların sesi, mezarlığın köşesinde rastlaşan iki hatunun dedikodusuna karışır. (...) Ölüm yaşayanları ürpertmez, yaşayan kenti güzelleştirir. Eyüp’e, Karacaahmet’e baktığımızda köşeli soğuk mezar taşları görülmez. Etraftaki otlarla, ağaçlarla bütünleşmiş binlerce taş dışarıdaki hayattan kopuk değildir. (...)

Şimdi şehirleşiyoruz. Bütün güzel Boğaz korularına ‘ben denizi gören yerlerde oturayım da ne olursa olsun’ diye beton gökdelen dikenler, falanca büyük mezarlıkta da aile mezarlığımız olsun diyor. Eski taşları kaldırıp kırıp kaldırıyorlar, apartman boyunda soğuk beyaz mermerden kabirler yaptırıyorlar. Bu yeni türeyen zevksiz ölümler evi, bu arsızca yerleşme yüzünden, yan taraftaki kazasker efendi, ‘şunlara bulaşmayayım’ der gibi samur kürkünü toparlayıp geriye kaykılıyor; öbür yandaki üsküflü subaşı ağa hiddetle bıyık buruyor, katibi kavuklu mümeyyiz efendi ‘lahavle..’ çekiyor.

Ölümü olağan bir tavır, çelebice bir estetikle karşılayan eski toplumun yerini, onu telaşla ve kapkaçla yenmeye çalışan, pervasızca yıkıp yapan ham bir toplum aldı.

Kentlerimizin ortasında dedelerden kalma yeşil alanlar, yani mezarlıklar beyaz mermer bloklarla dolmaya başladı. Yaşarken yıkıp-yapan, yapıp-satanlar, ölümünde de aynı işi devam ettiriyor. Eski mezarlıklarımızın onurlu bir uygarlığın belgesi olduğu açıktı, yenileri de bugünün uygarlığını (!) temsil edecek.”

İlk olarak, 26 Haziran 1983’te Milliyet gazetesinde yayınlanan bu yazı, İlber Ortaylı’nın, *İstanbul’dan Sayfalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 27-29, kitabından alınmıştır.